

Pavera, Libor

Nesamozřejmost irénismu : k metodologické povaze zkoumaného jevu

Slavica litteraria. 2023, vol. 26, iss. 2, pp. 7-13

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2023-2-1>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.79432>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20240202

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Nesamozřejmost irénismu¹

K metodologické povaze zkoumaného jevu

Libor Pavera (Praha)

Abstrakt

Článek zkoumá komplexní vztah mezi irénismem, konfliktem a konceptem pokroku v lidské historii a společnosti. Zatímco irénismus, filozofický směr usilující o mír a harmonii, bývá často považován za ideální cíl, analýza umění, literatury a historie ukazuje, že rovněž konflikt a svár jsou také neodmyslitelnou součástí lidského vývoje a bytí. Studie se zaměřuje na to, jak různé epochy a kultury interpretují tyto koncepty a jak jsou ovlivněny mocenskými strukturami a historickými kontexty. Dále se ptá, zda je koncept pokroku, jak byl formulován v 19. století v kontextu darwinismu, stále relevantní v dnešním světě plném globálních výzev. Studie nabízí nová paradigmaty myšlení, která zdůrazňují udržitelnost, sociální spravedlnost a ekologickou rovnováhu jako alternativní metriky pro hodnocení lidského vývoje.

Klíčová slova

irénismus; konflikt; pokrok; mocenské struktury; udržitelnost; sociální spravedlnost; ekologická rovnováha; historický kontext

Abstract

The Ambiguity of Irenicism. Methodological Considerations for the Subject Matter

This article explores the complex relationship between irenicism, conflict, and the concept of progress in human history and society. While irenicism, a philosophical direction aiming for peace and harmony, is often considered an ideal goal, an analysis of art, literature, and history reveals that conflict and strife are also integral parts of human development and being. The article focuses on how different epochs and cultures interpret these concepts and how they are influenced by power structures and historical contexts. It further questions whether the concept of progress, as formulated in the 19th century in the context of Darwinism, is still relevant in today's world filled with global challenges. The article offers new paradigms of thought that emphasize sustainability, social justice, and ecological balance as alternative metrics for evaluating human development.

Key words

irenicism; conflict; progress; power structures; sustainability; social justice; ecological balance; historical context

1 Část přednášky, prosloušené na workshopu *Irénismus ve světové literatuře a umění*. Uskutečnil se na FF MU v Brně, 14. 6. 2023.

Irénismus lze chápat za téměř nadčasový koncept, který má hluboké kořeny v historii, ale jeho význam a aplikace se vyvíjely a měnily v průběhu času: koncept utvářely celé generace myslitelů a umělců. Slovo, které pochází z řeckého *eirēnē*, znamenající mír, označuje filozofický a teologický směr, který se zaměřuje na nalezení společného jmenovatele mezi různými názorovými proudy a na podporu míru a harmonie. Je však zásadní otázkou, zda bylo úsilí o harmonii konsekventní a provázelo lidstvo na jeho vývoji po celou dobu. Ukazuje se totiž, zejména z analýz děl uměleckých i literárních jako pramenů, že harmonie nepatřila k primárním jevům, o něž člověk od nejstarších dob usiloval a které byly v umění a literatuře člověkem zpodobňovány. Daleko častěji se setkáváme s opakem: se svárem, bojem, válkou a s jejich tematizací.

Proto je na počátku důležité zdůraznit, že irénismus a jeho hodnoty nejsou konstantní v průběhu historie ani konzistentní v rámci určité starověké nebo středověké kultury nebo náboženství. Různé epochy a kultury mívaly různé pohledy na mír a harmonii, jež byly ovlivněny konkrétními historickými a sociálními okolnostmi. Rovněž, nikoliv poprvé, je nutné zde zdůraznit, že umění a literatura často nebývají přímým zrcadlem společnosti a pohybů ve společnosti, jak umění a literaturu chtěly a chtějí vidět některé ideologické koncepty světa, nicméně přesto odrážejí společenské hodnoty a normy v jistém filtru a pokriveném zrcadle; ve starší literatuře metaforu „křivého zrcadla“ pro vyjádření, jak zobrazovat fakta a fikci v umění a literatuře, použilo prospěšně již mnoho badatelů (výběrově je možno odkázat na některé badatele o středověku, např. na Arona J. Gureviče nebo Eduarda Petru, viz soupis odborné literatury).

Pokud je potom ve většině děl zpodobněn konflikt místo harmonie, co to říká o našich společenských prioritách a hodnotách? Vyplývá z toho, že nejen úsilí o harmonii, ale rovněž konflikt a svár mohou být vnímány jako nezbytné složky lidského bytí, a především potom pokroku a vývoje. Pokud samozřejmě kategorii pokroku lze dnes užívat a věřit v pokrok, jak na to byl člověk od 19. století uvklý v biologickém pojetí pokroku reprezentovaném Charlesem Darwinem, je potřeba se ptát, zda je tento koncept stále relevantní. Darwinova teorie evoluce, která zdůrazňuje přežití nejhodnějšího, byla často interpretována jako ospravedlnění pro sociální a technologický „pokrok“. Avšak v dnešním světě, kde se potýkáme s globálními výzvami jako jsou klimatické změny, sociální nerovnost a geopolitické napětí, je koncept pokroku v darwinovském smyslu stále více zpochybňován.

Darwinismus je známý svým konceptem přirozeného výběru, který spolu se společným původem druhů a biologickou diverzitou tvoří základní pilíře Darwinovy teorie evoluce. V první polovině 20. století byla tato teorie rozšířena a integrována s genetikou, což vedlo k vytvoření syntetické teorie evoluce, někdy nazývané neodarwinismus. Obory jako sociobiologie a evoluční psychologie se snaží aplikovat Darwinovy koncepty na lidské chování a psychologii, i když to může být kontroverzní. Výzkum molekulární evoluce podporuje Darwinovy teorie a zároveň se zabývá dalšími teoretickými rámci. Kromě toho existují i další vědecké přístupy a teorie, které nabízejí rozšířené nebo alternativní pohledy na evoluci, jako jsou teorie řízené evoluce, epigenetická evoluce, gaia hypotéza, teorie komplexity a systémová biologie. Některé z nich jsou považovány za rozšíření Darwinovy teorie, nikoli nutně za její alternativy.

Někteří jeho kritici proti tomu argumentují, že představa pokroku často slouží k ospravedlnění neudržitelných modelů spotřeby a výroby, které vedou k environmentálním a sociálním problémům. Jiní poukazují na to, že pokrok nemusí být lineární nebo univerzální; co je považováno za „pokrok“ v jednom kontextu, může být vnímáno jako regrese nebo destrukce v jiném. V tomto smyslu je možné argumentovat, že ani konflikt, ani harmonie nemusejí být vždy spojeny s pokrokem v tradičním smyslu. Místo toho bychom se měli zaměřit na komplexní interakce mezi těmito faktory a na to, jak společně ovlivňují kvalitu lidského života a udržitelnost naší planety. Tím se před námi otevírá prostor pro nová paradigmaty myšlení, která by mohla lépe reflektovat komplexní realitu, v níž žijeme. Místo jednoznačného důrazu na pokrok bychom se měli více soustředit na koncepty typu udržitelnost, sociální spravedlnost a ekologická rovnováha, které by mohly poskytnout holističtější pohled na lidský vývoj.²

Nikoliv na posledním místě je zde vhodné připomenout rovněž otázku dynamiky mocenských struktur: mocenské struktury a hierarchie ovlivňují naše pohledy na harmonii a mír a na konflikt. Není irénismus někdy používán jako nástroj pro udržení stávajících mocenských struktur? Lze na danou otázku odpovědět „ano“, a docela přesně komplexní dynamiku, která může existovat mezi irénismem a mocenskými strukturami, ilustruje následující krátká série příkladů: v kontextu Sovětského svazu a jeho mírových iniciativ během studené války je zřejmé, že snahy o mír a harmonii mohly být použity jako nástroje pro dosažení politických a mocenských cílů, které nemusely nutně reflektovat *autentické* irénistické hodnoty. V uvedeném případě byla „mírová“ rétorika použita k legitimizaci a propagaci komunistického režimu, a to jak na domácí, tak na mezinárodní scéně. Zatímco Sovětský svaz podporoval mírové hnutí a iniciativy, jeho vojenské akce v Maďarsku (1956), Československu (1968) a Afghánistánu (1980) ukazují, že tato „mírová“ rétorika byla v některých případech pouze fasádou, za kterou se skrývaly mocenské ambice. Tento příklad vhodně ilustruje, jak irénismus může být zneužit v rámci větších mocenských struktur a jak je důležité být kritickým při hodnocení jakýchkoli snah o mír a harmonii. Je to také varování pro praxi, že irénistické ideály mohou být kompromitovány, když jsou použity jako nástroje pro dosažení sekundárních, často konfliktních cílů. Aspekt dynamiky mocenských struktur je klíčový pro hlubší porozumění irénismu a jeho role v historii a současné politice. Je to také důležitý bod, který by měl být zahrnut v jakékoli komplexní diskusi o irénismu, jejím významu a její aplikaci v různých kontextech.

Irénistické principy lze v dnešním světě aplikovat na několika různých úrovních: od mezinárodní politiky až po každodenní interakce mezi jednotlivci. V mezinárodním kontextu by irénismus mohl zahrnovat podporu diplomatických řešení konfliktů, multilaterálního dialogu a mezinárodního práva. Například mírové iniciativy, jako jsou různé

2 O pokroku pojednávají níže uvedené cenné publikace, některé se objevily rovněž v českém překladu, např. BURY, John Bagnell: *The Idea of Progress*; POSTMAN, Neil: *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*; SCHUMACHER, Ernst Friedrich: *Small Is Beautiful: Economics as if People Mattered* – udržitelnost a kritika neomezeného ekonomického růstu. Kritiku darwinismu obsahují některé z následujících titulů: BEHE, Michael J.: *Darwin's Black Box*; GOULD, Stephen, Jay: *The Structure of Evolutionary Theory* (teorie „přerušovaných rovnováh“, která je v kontrastu s tradičním darwinismem); ROSE, Steven – LEWONTIN, Richard – KAMIN, Leon: *Not in Our Genes* (s kritikou genocentrického pohledu na evoluci a společnost). Autor této stati odkazuje na elektronické knihovny (např. www.gutenberg.org).

formy mírových jednání a smluv, by mohly být považovány za irénistické v tom smyslu, že usilují o mírové a diplomatické řešení konfliktů. Na národní úrovni by irénismus mohl zahrnovat podporu sociální spravedlnosti, rovnosti a inkluзивity. Programy zaměřené na zmírnění sociálního napětí, boj proti diskriminaci a podporu komunitního dialogu jsou všechny v souladu s irénistickými principy. V každodenním životě by irénismus mohl zahrnovat praxi aktivního naslouchání, empatie a otevřeného dialogu ve snaze o dosažení porozumění a harmonie v osobních a profesních vztazích.

Typickými příklady výše představených projektů mohou být *mírové procesy* v Severním Irsku a Jižní Americe, v nichž byly k ukončení dlouhotrvajících konfliktů použity užity irénistické metody typu dialogu a usmíření. Na nižší úrovni lze uvést *restorativní spravedlnost*, tj. přístup trestního práva zaměřující se na usmíření mezi obětí a pachatelem a na nápravu škody, která byla způsobena, na místo pouhého trestání bez dalších opravných okolností. Rovněž *vzdělávání a tréninkové programy* ve školách a vzdělávacích institucích se mohou zaměřovat a zaměřují se na irénistické principy a dovednosti vedoucí k řešení konfliktů a na mediaci. Konečně rovněž ty z humánnějších a moudřejších náboženských skupin po celém světě organizují vzájemná setkávání, dialogy a společné akce usilující o vzájemné porozumění a mír mezi různými náboženskými komunitami (*interfaith dialog*).

Za formu interfaith dialogu nebo alespoň za dialog mezi různými křesťanskými denominacemi lze považovat unionismus nebo ekumenismus. Unionismus v historickém kontextu často odkazuje na snahy o sjednocení různých křesťanských denominací do jedné církve. Tyto snahy byly zvláště silné v obdobích náboženského napětí a konfliktu, a cílem bylo dosáhnout míru a harmonie mezi různými křesťanskými skupinami. Unionismus se tedy může považovat za irénistický v tom smyslu, že usiluje o mírové a harmonické řešení náboženských rozdílů. V českém prostředí lze odkázat na unionistické snahy v meziválečném období, a zejména v kontextu nově vzniklého Československa, které mohou být fascinujícím příkladem toho, jak irénistické principy lze aplikovat v konkrétním historickém a sociopolitickém kontextu. Lze upozornit na aktivity arcibiskupa Antonína Cyrila Stojana nebo vědce Josefa Vašiči,³ osobnosti aktivní v unionistických kruzích, usilující překlenout denominacionální rozdíly v touze po větší jednotě a míru. Vašičovy práce paleoslavistické by tak mohly být viděny jako důležitý příspěvek k irénistickým a ekumenickým snahám v českém a československém prostředí.

Modernějším a širším pojmem je pak ekumenismus, který se věnuje podpoře dialogu a spolupráce mezi různými křesťanskými denominacemi a někdy i mezi různými náboženstvími. Ekumenické snahy, jako jsou Světová rada církví, se snaží najít společnou půdu a podporovat vzájemné porozumění a respekt. Ekumenismus je tedy v souladu s irénistickými principy, protože usiluje o mír a harmonii mezi různými náboženskými skupinami prostřednictvím dialogu a vzájemného respektu. Svorníkem je kupř. *ekumenické vydání Písma sv.*, které nelze chápat za „přijatelné pro všechna náboženství“, ale nápo-

3 Srov. publikace věnované A. C. Stojanovi a cyrilometodějskému unionismu, např. HUDEC, Petr: *Velehradský unionismus: Cyrilometodějská idea jednoty v různosti*. Velehrad: Matice velehradská, 2023. Odkaz na zapojení Josefa Vašiči do unionistického hnutí srov. PAVERA, Libor: *Josef Vašička : pokus o portrét*. Opava: Matice slezská, 2001.

mocné při dialogu mezi jednotlivými křesťany (pravoslavní, katolíci, protestanté apod.).

Proto nesmí být v úvaze opomíjen ani kontext náboženský a filozofický, jinak řečeno: jak různé náboženské a filozofické tradice interpretují irénismus a zda bývají mír a harmonie vnímány a fixovány stejně v různých tradicích.

Filozofický pohled na irénismus se často zaměřuje na etické, epistemologické a ontologické aspekty míru a harmonie. Zde se klade důraz na racionální dialog a kritické myšlení jako prostředky k dosažení společenského konsensu. Filozofie může poskytnout nástroje pro analýzu a kritiku mocenských struktur, které často stojí v cestě míru, a nabídnout alternativní paradigmaty, které podporují společenskou spravedlnost a udržitelnost. Teologický pohled na irénismus, na druhou stranu, se často zaměřuje na mír a harmonii jako božské ideály. V různých náboženských tradicích je mír často považován za nejvyšší cíl lidského bytí a jako takový je hluboce zakotven v náboženských textech, rituálech a doktrínách. Teologie může nabídnout různé interpretace těchto ideálů a zkoumat, jak mohou být aplikovány v konkrétních společenských a politických kontextech. Tímto způsobem teologie a filozofie společně poskytují komplexní a hluboký pohled na irénismus, jeho význam a jeho aplikaci v různých aspektech lidského života a bytí.

V neposlední řadě je zapotřebí do úvah o irénismu na veliké ploše prostorové a časové, jakou představují dějiny umění a světových literatur, zahrnout kritickou perspektivu. Z kritické perspektivy pak hledět na irénismus, na harmonii a mír jako na snahy vedoucí k potlačení důležitých sociálních a politických otázek.

Kontext a historicitata jsou klíčové aspekty při interpretaci biblických textů, stejně jako jakýchkoli jiných historických nebo náboženských textů. Pochopení doby a kultury, ve které byl text napsán, nám může poskytnout cenné náhledy do jeho významu a účelu. To je zvláště důležité v případě textů, které obsahují kontroverzní nebo problematické pasáže, jako jsou ty, které popisují konflikty, války nebo násilí. Ve starší české literatuře pasáže v kronikách z doby husitských válek, texty o mírovém poselství krále Jiřího z Poděbrad z roku 1464, texty programátora vzdělání, tolerance a míru J. A. Komenského z jeho pozdního období apod.

U některých textů starších literatur zůstává čtenář i badatel na pochybách, *jak pasáže dotýkající se harmonie nebo konfliktu vlastně interpretovat a vykládat*. Pro přehlednost, jak může vypadat situace v nejstarších kulturách z hlediska vytčených kategorií, poněkud zjednodušeně:

Kultura	Mír a harmonie	Válka a konflikt
egyptská	Ma'at symbolizuje pravdu, řád, rovnováhu a harmonii ve vesmíru.	Války jako nutné pro udržení Ma'at. Faraoni jako božské postavy udržující Ma'at.
mezopotámská	Mír spojen s plodností a blahobytem. Božský dar.	Války a konflikty jako tresty od bohů nebo výsledek kosmického boje.
čínská	Harmonie a rovnováha v konfucianství a taoismu. Yin a Yang jako symboly rovnováhy.	Válka jako nevyhnutelná, ale nežádoucí. <i>Umění války</i> od Sun C' zkoumá efektivní vedení války.

Kultura	Mír a harmonie	Válka a konflikt
indická	Mír (Shanti) je klíčový v hinduismu, buddhismu a džinismu. Dharma a Nirvána jako cesty k míru.	Válka a konflikt jako výsledek karmy. <i>Mahábhárata</i> zkoumá etiku ve válce.
řecká	Harmonie jako základní princip vesmíru. Eudaimonie jako cíl etického života.	Válka jako běžná součást života, ale i předmět filozofického zkoumání (např. v <i>Iliadě</i>).
římská	Pax Romana jako ideál. Justitia (spravedlnost) a Aequitas (rovnost) jako klíčové hodnoty.	Válka jako prostředek k rozšíření a udržení říše. Práce o vojenské strategii (např. od Vegetia).
mediteránní/ evropská	Mír, láska a odpuštění v křesťanské tradici.	Koncept „spravedlivé války“ v křesťanské teologii. Válka jako nevyhnutelná, ale nežádoucí.

Zdroj: vlastní vypracování

Nejde jen o starověké kulturní památky, jde rovněž o rozostřený výklad některých knih *Písma sv.* Biblické texty, ačkoli obsahují pasáže, které zdůrazňují mír a harmonii, také často zobrazují konflikty, sváry a války. V některých případech jsou tyto konflikty dokonce vnímány jako boží zásahy nebo jako součást božího plánu. Například ve Starém zákoně (*Tanachu*) najdeme příběhy o válečných taženích, která byla prováděna pod božím vedením, jako je dobytí Kanaánu Izraelity.

Pravda, tento aspekt biblických textů může být v rozporu se současným irénistickým ideálem míru a harmonie. Někteří teologové a filozofové se s tímto paradoxem vypořádávají tím, že zdůrazňují kontextovou povahu těchto textů a jejich interpretací. Argumentují, že biblické příběhy a učení by měly být chápány v kontextu doby a kultury, ve které byly napsány, a že by neměly být používány jako doslovné nebo normativní směrnice pro současné chování.

Ale náš irénistický pohled by se mohl zaměřit na ty biblické pasáže, které podporují mír a spravedlnost, a použít je jako základ pro teologickou etiku zaměřenou na mír. Například Ježíšovy výroky o lásce k bližnímu a nepřítelům v Novém zákoně by mohly být vnímány jako irénistické *sui generis*.

Při čtení biblických textů „na pozadí“ doby a v čase svého vzniku můžeme lépe pochopit, jaké sociální, politické a teologické problémy text řeší. To nám může také pomoci identifikovat univerzální principy nebo hodnoty, které jsou stále relevantní, a odlišit je od konkrétních kulturních nebo historických kontextů.

Tento přístup je v souladu s moderními metodami biblické exegeze a hermeneutiky, které zdůrazňují potřebu kritického a kontextového čtení textů. V kontextu irénismu by taková interpretace mohla pomoci identifikovat aspekty textu, které podporují mír a harmonii, a odlišit je od těch, které by mohly být interpretovány jako podpora konfliktu nebo násilí.

Literatura

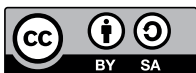
- BEHE, Michael J.: *Darwinova černá skříňka*. Praha: Návrat domů, 2001.
- FUCHS, Alfréd: *Sjednocení církví: (unionismus)*. Praha: Tiskem a nákladem Československé akciové tiskárny, 1924.
- GUREVIČ, Aron Jakovlevič: *Kategorie středověké kultury*. Praha: Mladá fronta, 1978.
- GUREVIČ, Aron Jakovlevič: *Nebe, peklo, svět: cesty k lidové kultuře středověku*. Překlad Jaroslav Kolár. Jinočany: H&H, 1996.
- HUDEC, Petr: *Velehradský unionismus: Cyrilometodějská idea jednoty v různosti*. Velehrad: Matice velehradská, 2023.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. 3 sv. (563, 500, 594 s.).
- KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní politika*. 4. vyd. Praha: Ekopress, 2010.
- PAVERA, Libor: *Josef Vašica : pokus o portrét*. Opava: Matice slezská, 2001.
- PETRŮ, Eduard: *Zrcadlo skutečnosti: kniha o středověké, renesanční a barokní parodii*. Praha: ISV, 2002.
- URBÁNEK, Rudolf (Ed.): *Vě službách Jiříka krále: deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bříkova*. Překlad Bohumil Mathesius. Praha: Evropský literární klub, 1940.
- ZLÁMAL, Bohumil: *Příručka českých církevních dějin. VII., Doba československého katolicismu (1918–1949)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010.

Internetové zdroje

The Cambridge encyclopedia of Darwin and evolutionary thought [online]. Cambridge [England]: Cambridge University Press, 2013 [cit. 2023-09-09]. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/natl-ebooks/detail.action?docID=1113021>.

prof. PhDr. Libor Pavera, CSc.

Katedra didaktiky ekonomických předmětů
Fakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 1938/4, 130 00 Praha 3, Česká republika
l.pavera@seznam.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

